

Mladoletniške prestopniške združbe in njihova sestava*

Bojan Dekleva**

Uvod

V dostopni jugoslovanski in slovenski literaturi je o prestopniških mladoletniških združbah najti le malo del. V povojnem obdobju sta nam znani — po prvem prispevku skupine piscev »Družčina mladoletnih delinkventov z Jesenic«¹ le dve² obsežnejši deli, ki se ukvarjata posebej s pojavom združb. Poleg teh dveh del obstajajo še drugi prispevki, ki se z združbami ukvarjajo le kot s postranskim predmetom ali na ravni navajanja dela obstoječih uradnih podatkov, ali pa je tematika prestopniških združb implicitno vključena v razpravljanje o mladoletniškem prestopništvu nasploh.

Mladoletniško prestopništvo je, sodeč po empiričnih podatkih,³ značilno (ali pretežno) skupinski pojav. Ta izraz se nanaša na dejstvo, da je izvrševanje kaznivih dejanj običajno vezano na več kot enega storilca, oziroma da so vrstniki vpleteni v izvajanje dejanj na bolj posredne načine. Posamezni pisci navajajo rezultate svojih empiričnih preveritev, po katerih se pojavlja mladoletniško sotorilstvo v 40 do 90 odstotkih vseh dejanj oziroma storilcev, pri čemer ta ocena pri večini piscev znaša od 60 do 90 %.

Večina teh podatkov izvira iz statistik organov odkrivanja in torej ne izraža nujno skupinskih sestavov, v katerih se kazniva dejanja izvajajo. Vendar tudi opazovanja z udeležbo dajejo podobne rezultate, poleg tega pa ostreje odpirajo dileme okrog podrobnejše določitve pojma »skupinsko«. Ta pojem lahko namreč pomeni ali neposredno sodelovanje pri fizični izvršitvi dejanja ali pa preko številnih vmesnih oblik le različne oblike moralne podpore, ki se uveljavljajo v odnosih s sovrstniki. Delo organov pregona je tako, da verjetneje teh bolj posrednih odnosov ne upoštevajo oziroma jih ne pojmujejo kot sotorilstvo v ožjem pomenu besede ter zato delež širše pojmovanih skupinskih dejanj raje podcenjujejo kot precenjujejo.

* Iz raziskave »Akcijsko raziskovanje mladoletniških skupin«. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo, 1982, 505 s. Raziskava št. 62.

** Bojan Dekleva, dipl. psih., magister, višji raziskovalni sodelavec na Inštitutu za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, Ljubljana.

¹ Ivanuša in drugi, 1957.

² Šelih, 1969; Todorovič, 1973.

³ Lamar (1967) citira šest raziskav iz ZDA in Velike Britanije, po katerih sodi, da je prestopništvo značilno skupinski pojav; Sveri (1965) citira 13 raziskav iz Nemčije, Švice, Velike Britanije, Francije in Skandinavskih držav, ki ugotavljajo 40—90 % skupinske kriminalitete.

Družbeni interes za mladoletniško skupinsko izvrševanje kaznivih dejanj obstaja in se razvija zaradi različnih razlogov: v ospredju sta — s strani različnih družbenih ustanov — težnja po ocenitvi družbene nevarnosti pojavov mladinske odklonskosti ter težnja po izvajanju najustreznejše kombinacije zatiralnih, preprečevalnih, vzgojno-socializacijsko-resocializacijskih in drugih ukrepov za obvladovanje teh pojavov. Ocenjevanje družbene nevarnosti pojavov mladoletniške odklonskosti je pogosto odvisno od razmeroma večje vidnosti ter pogostosti teh pojavov v primerjavi z drugimi starostnimi razredi odklonskih oseb. Podatki o starostni razporejenosti skupinskega izvrševanja kaznivih dejanj kažejo, da združevanje ob kaznivih dejanjih⁴ doseže višek prav pri storilcih — mladostnikih. Ne nazadnje pa je poseben interes ustanov družbenega nadzorstva za mladinsko skupinsko prestopništvo prisoten tudi zaradi pojavljanja tako imenovanih »masovnih mladinskih gibanj« oziroma »stilov«, ki so v zadnjih desetletjih občasno presenetila (predvsem zahodni) svet z nenadnostjo svojega pojavljanja ter svojimi skrajnimi pojavnimi oblikami.

Etiološke (predvsem sociološke) teorije mladoletniškega prestopništva (ki so nastajale po 2. svetovni vojni v glavnem v ZDA) pretežno pripisujejo vrstniškim skupinam velik ali celo bistven pomen pri uresničitvi prestopništva, oziroma točneje, pri posredovanju med širšimi etiološkimi dejavniki in posameznikovim vedenjem. Večina literature o teoriji in empiriji v zvezi z mladoletniškimi skupinami pa »je od vrha do tal razcepljena glede svojega obravnavanja sestava mladoletniških skupin in bistvenih značilnosti vodstva v združbah«.⁵

Zdi se, da je vsaj del te razcepljenosti mogoče pripisovati dejanski različnosti (tako prostorski kot časovni) proučevanih skupin, različnosti meril vzorčenja, metodologij opazovanja in podobnemu. Kljub tem težavam pa so odgovori na vprašanje strukturiranosti in psihosocialne narave prestopniških združb tisti, ki omogočajo tudi empirično preverjanje posameznih teorij oziroma načrtovanje ustreznega obravnavanja združb in njihovih članov.

Namen tega prispevka⁶ je (deloma analitično, deloma pa ilustrativno) prikazovanje sestava manjšega vzorca sodno obravnavanih mladoletniških prestopniških skupin.

⁴ Mišljena je predvsem tako imenovana konvencionalna kriminaliteta.

⁵ Patrick, 1973.

Vzorec združb ter postopki zbiranja podatkov

V analizo smo zajeli vzorec vseh mladoletniških združb, zoper katere se je pripravljali postopek na ljubljanskem sodišču začel v dveletnem obdobju med 15. 6. 1978 in 15. 6. 1980. Kot sodni spis združbe smo definirali tisti spis pripravljalnega postopka, v katerem so bili kot ovajeni storilci obravnavani vsaj trije člani, od katerih pa sta bila vsaj dva mladoletnika. Spise smo zajemali iz enot za mladoletnike, in sicer v času do 31. 12. 1978 iz pristojnosti občinskega in okrožnega ljubljanskega sodišča, po tem času pa iz pristojnosti ljubljanskega temeljnega sodišča. V vzorec smo zajemali le združbe, katerih člani so bivali in delovali na območju urbaniziranega dela ljubljanskih občin (ožje mestno območje) ter združbe, ki so vključevale le moško mladino.

Vse člane združb smo posamič povabili na pogovor na Inštitut za kriminologijo. Kot člane združb smo upoštevali tudi polnoletne člane združb, zoper katere se je sicer sodni postopek odvijal ločeno. Iz vabila na pogovor je razvidna prostovoljnost odziva ter tema pogovora. Člane združb, ki so se vabilu odzvali, smo anketirali z več anketami, z njimi opravili delno strukturiran intervju o njihovi združbi, o vseh članih pa smo zbrali tudi nekatere podatke iz sodnih spisov.

V opisani dveletni vzorec je bilo zajetih 46 združb, iz katerih je bilo obravnavanih 195 mladoletnikov in nekaj deset ostalih članov. Od 195 vabljenih mladoletnikov se je pogovora udeležilo 85 ali 43^{0/0}. Na osnovi analize njihovih značilnosti sklepamo, da se vabilu niso odzvali v večjem številu tisti mladoletniki, pri katerih je šlo za bagatelnejša dejanja (npr. prikrivanje), ali pa tisti, ki so s sodnim postopkom in nasploh z ustanovami pregona imeli že več izkušenj. Tako se mladoletniki, ki so se vabilu odzvali, razlikujejo od ostalih po manjši starosti, večjem številu kaznivih dejanj, manj pogostemu povratništvu, nižji izobrazbeni ravni staršev ter po članstvu v obsežnejših združbah.

Nekatere omejitve izbranega načina vzorčenja

Vzorčenje mladoletniških združb, ki je temeljilo na dejavnosti organov formalnega družbenega nadzorstva, predpostavlja več omejitev možnosti sklepanja in posploševanja. Med njimi omenjamo tri:

— z analiziranjem sodno obravnavanih združb smo osnovo podatkov omejili le na odkrito in sodno obravnavano prestopništvo. Nerazjasnjeno ostaja vprašanje, v kakšnem odnosu je ta del prestopništva z nerazkritim oziroma kateri so dejavniki, ki prispevajo k temu, da del mladoletnikov in njihovih združb prispe do stopnje sodnega obravnavanja. Zaradi te omejitve je tudi negotovo posploševanje ugotovitev in uporabljenega vzorca na stvarnost mladoletniškega (prestopniškega) združevanja nasploh oziroma se je metodološko najbolj ustrezno pri posploševanju omejiti le na sodno obravnavane združbe;

— namen analize, ki je bil v spoznavanju psihosocialnih značilnosti mladoletnikov in njihovih združb oziroma narave njihovega druženja, je bil težje uresničljiv zato, ker so bili dostopni podatki v sodnih spisih zbirani z drugačnim namenom in v drugačnem psihosocialnem kontekstu, kot bi bil najprimernejši za namen analize. Predvidevamo, da podatki v uradnih dokumentih v kar največji meri kažejo predvsem cilje posameznih od organov pregona oziroma značilnosti njihove metodike, načel, usposobljenosti itd. Pri primerjavah uradnih podatkov (iz ovadbe in sodnega spisa) z izjavami mladoletnikov v pogovoru se je zato večkrat pokazalo, da uradni dokumenti bodisi ne dajejo možnosti sklepanja o naravi združb bodisi da so v nasprotju z dojemanjem mladoletnikov samih. Domnevamo, da zato že same statistične enote analize (združbe in njihova sestava) v pomembni meri kažejo metodične značilnosti oziroma izhodišča delovanja organov odkrivanja;⁷

⁶ Članek je delni povzetek analitičnega dela raziskave »Akcijsko raziskovanje mladoletniških prestopniških skupin«. Raziskavo je financirala Raziskovalna skupnost Slovenije, z enkratnim prispevkom pa jo je podprla tudi Republiška skupnost socialnega skrbstva.

⁷ Vpliv delovanja organov pregona na raziskovalno določitev sestave združbe se je pokazal na dva načina:

— v eni vrsti primerov sta se kot dve neodvisni združbi pojavljali dve skupini mladoletnikov, čeprav je bilo mogoče na osnovi intervjujev sklepati, da mladoletniki iz obeh združb vsakodnevno preživljajo skupaj svoj prosti čas;

— v drugem primeru pa je bilo v enem spisu najti združbo več mladoletnikov, ki so se dejansko družili le kot dve podskupini, ki se med seboj sploh nista poznali. Obe podskupini je združeval le en mladoletnik, ki se je družil z obojimi. V tem primeru je bilo razvidno, da so se vsi mladoletniki znašli v skupnem spisu le zato, ker se je postopek raziskovanja kaznivih dejanj na nek način odvijal v zvezi z omenjenim mladoletnikom.

— tudi formalna časovna omejitev zajemanja vzorca je pomenila omejitev možnosti spoznavanja združb v njihovi neposredni medosebni in ekološki stvarnosti. Zajemanje združb le v določenem časovnem obdobju je namreč onemogočilo upoštevati tudi druga oziroma drugačna združevanja tistih mladoletnikov pred začetkom obdobja vzorčenja oziroma po njegovem koncu. Tako je na primer trojica mladoletnikov izvajala kazniva dejanja še z dvema drugima mladoletnikoma, vendar pa (zaradi časovne omejitve raziskovanja dejanj) nastopajo kot petorica samo pred začetkom raziskovalnega obdobja, po začetku tega obdobja pa le kot trojica.

Vse tri omenjene ilustracije omejitev vzorčenja, ki kot izhodišče upoštevajo dejavnost ustanov formalnega družbenega nadzorstva, je potrebno pri razlagi rezultatov upoštevati. Delu teh omejitev pa bi se bilo mogoče izogniti z vzporedno uporabo drugačne metodologije raziskovanja.⁸

Sestav in tipologija prestopniških združb

O vseh prestopniških združbah iz vzorca in o njihovih članih so bili zbrani pomembnejši podatki iz sodnega spisa, o približno polovici članov ter o približno dveh tretjinah združb pa smo zbrali tudi pretežno kvalitativne podatke na osnovi osebnega stika in pogovora. V tem prispevku bomo ugotovitve o sestavi združb prikazali na štiri načine:

1. Na osnovi podatkov iz sodnega spisa bodo združbe opisane glede na številčnost in starost svojega članstva; vrsto kaznivih dejanj; trajanje izvrševanja kaznivih dejanj; razpršenost bivanja oziroma način seznanjanja; trajanje sodne obravnave in trajanje posameznikove dejavnosti v izvrševanju kaznivih dejanj v združbi.

2. Ti isti podatki so bili obdelani s statistično metodo faktorske analize. Na osnovi povezanosti 14 značilnosti 46 združb so dobljeni štirje faktorji, ki predstavljajo temeljne značilnosti opisa združb. Z drugimi besedami, faktorji pomenijo neke osnovnejše značilnosti, po katerih se združbe medsebojno razlikujejo.

3. Na osnovi pogovora ter anketiranja o vedenju in odnosih med člani združb je narejena analiza strukturiranja vlog v združbah. Analiza

⁸ Taka metodologija bi bila lahko opazovanje z udeležbo »na terenu« oziroma izbor skupin mimo uradne obravnavanosti. Tako metodologijo smo dejansko uporabili v III. delu raziskave.

naj pokaže stopnjo in način razlikovanja med člani združb.

4. Na osnovi vseh podatkov — objektivnih (iz sodnega spisa) ter subjektivnih (iz intervjuja) — je izdelan predlog tipologije obravnavanih združb, ki združbe razvršča predvsem glede na naravo odnosov znotraj skupine ter na naravo odnosov med skupino in okoljem. Omenjeni značilnosti sta povezani predvsem s stopnjo in naravo strukturiranosti združb.

Značilnosti združb

Med 46 združbami se pojavljajo take, ki imajo od 3 do 24 članov⁹ oziroma od 2 do 15 mladoletnikov. Povprečno število članov združb znaša 5,4 od teh je mladoletnikov povprečno 4,6. Največ združb (to je 20) pa je takih, ki imajo le 3 člane (mladoletnike),¹⁰ kar pomeni, da je le malo (dve) zelo obsežnih združb močno povečalo povprečno število članov vseh združb.

Starost članov združbe (mladoletnikov) je bila ob prvem kaznivem dejanju povprečno 15 let in osem mesecev, trajanje od prvega dejanja pa do glavne obravnave (za tiste, ki so prišli do te faze postopka) je povprečno 18,5 mesecev. Ob glavni obravnavi je bilo skoraj $\frac{1}{4}$ mladoletnikov (v času dejanj) starejših od 18 let.

Glede na starostno sestavljenost združb jih je $\frac{3}{5}$ takih, v katerih so le mladoletniki, malo več kot $\frac{1}{5}$ je združb, ki vključujejo mladoletnike in otroke, malo manj kot $\frac{1}{5}$ pa takih, ki vključujejo tudi polnoletne (ki pa so praviloma stari 18, 19 ali 20 let).

Največji delež vseh izvršenih kaznivih dejanj združb predstavljajo tatvine in vlomne tatvine, sledijo pa jim prikrivanja in uničevanje tuje stvari. Le v dveh združbah je posameznik izvršil tudi kazniva dejanja proti telesu in življenju, ena združba pa je izvrševala roparske tatvine. Skupno število dejanj uničevanja tuje lastnine močno povečuje le ena skupina, katere člani so izvršili več deset takšnih dejanj. Kazniva dejanja tatvin, vlomnih tatvin in prikrivanja v celotnem številu kaznivih dejanj pomenijo več kot

⁹ Kot je bilo že omenjeno, smo med člane združb šteli vse otroke, mladoletnike in polnoletne, ki so bili v ovadbi opisani kot povezani s kaznivimi dejanji.

¹⁰ Predvidevati je mogoče, da bi našli v celotnem vzorcu sodno obravnavanih mladoletnikov še več združb — dvojic, kot smo našli trojic, vendar dvojiške združbe zaradi vnaprejšnje omejitve našega vzorca združb (v katerih so morali biti najmanj trije člani) v analizi nismo obravnavali.

$\frac{4}{5}$, kazniva dejanja proti telesu in življenju pa manj kot en odstotek dejanj.

Povprečno število kaznivih dejanj, ki odpadejo na člana združbe, znaša 1,7, ob tem da je za skoraj polovico združb ta količnik manjši od 1 (kar pomeni, da je bilo v skoraj polovici združb izvršenih manj kaznivih dejanj, kot pa je njenih članov). Kljub temu pa je v celotnem vzorcu vsak mladoletnik prisostvoval izvršitvi povprečno 3,6 kaznivih dejanj, kar je posebnost izvrševanja kaznivih dejanj v združbah v primerjavi s posamičnimi storilci.

Čas med izvršitvijo prvega navedenega in zadnjega navedenega kaznivega dejanja združbe se giblje med enim dnevom in dvema letoma, s tem da je ta čas za kar polovico združb manjši od enega meseca (nekaj dni). Le 7 združb je kazniva dejanja izvrševalo dalj kot eno leto. Tudi trajanje posameznikove kriminalne dejavnosti v združbi (to je čas med njegovim prvim in zadnjim dejanjem v združbi) je v intervalu med enim dnevom in dvema letoma, vendar pa tu najdemo kar $\frac{2}{3}$ mladoletnikov, katerih kriminalna dejavnost v združbi je bila krajša od enega meseca ali le enkratna. To pomeni, da so nekateri posamezniki bili vključeni v kriminalne dejavnosti združbe le krajši čas oziroma občasno.

Združbe v veliki večini nastajajo po teritorialnem načelu, saj za večino združb velja, da njihovi člani stanujejo v isti ali dveh sosednjih ulicah oziroma da so se seznanili v neposredni soseski ali v osnovni šoli. Tudi kazniva dejanja izvršujejo združbe pretežno v sosesčini.

Med mladoletnimi člani združb jih je $\frac{3}{10}$ takih, ki so sodno že predobravnavani.¹¹ Vendar so ti mladoletniki na tak način »razporejeni« po posameznih združbah, da je le $\frac{2}{5}$ združb, v katerih ne bi bilo kakega od sodno predobravnavanih mladoletnikov. Med vsemi združbami pa jih več kot $\frac{1}{4}$ takšnih, v katerih je vsaj polovica mladoletnikov že sodno predobravnavana.

Primerjava podatkov o članih združb z nekaterimi drugimi viri podatkov o združbah oziroma vseh mladoletnih storilcih vodi k domnevam,¹² da so mladoletniške združbe iz vzorca te raziskave v primerjavi z združbami iz vzorca

Šelihove¹³ (leto zajemanja je 1969) nekoliko večje, starostno bolj homogene (v večji meri vključujejo le mladoletnike) oziroma po nastanku in delovanju bolj vezane na neposredno bivanjsko okolje. Z oziroma na članstvo združb je mogoče upravičeno domnevati, da se od ostalih mladoletnih storilcev (ki so obravnavani v pripravljalnem postopku kot edini storilci) razlikujejo le po svoji nekoliko manjši starosti. Primerjava stopnje kriminalne dejavnosti je pokazala, da na posameznega člana združb povprečno odpade le neznatno (statistično nepomembno) več kaznivih dejanj kot na storilce, ki kazniva dejanja izvršujejo posamič.

Faktorska analiza mladoletniških združb

Metoda factorske analize značilnosti združb naj bi na bolj celovit način predstavila zveze med posameznimi značilnostmi združb. Poševnokotna factorska rešitev 14 značilnosti 46 združb je dala štiri faktorje:

1. Faktor **intenzivnosti in ekstenzivnosti kriminalne dejavnosti združbe** in njenih članov vsebuje povprečno število kaznivih dejanj na člana združbe, skupno povzročeno škodo, skupno število kaznivih dejanj, trajanje med prvim in zadnjim dejanjem združbe.
2. Faktor **obsega in starostne sestavljenosti združbe** določajo število mladoletnikov in nemladoletnikov v združbi ter starostna heterogenost članstva.
3. Faktor **predhodne ožigosanosti združbe** obsega predvsem delež sodno ali drugače (vzgojno, disciplinsko) predobravnavanih članov združbe ter trajanje obstoja združbe.
4. Faktor **socialne in prostorske omejenosti združbe** je določen z večjo socialno raznolikostjo članstva, ki jo spremlja tudi večja razpršenost domovanja.

Poševnokotna factorska rešitev je dala faktorje, ki so med seboj le malo povezani. Največje povezave — ki pa pomenijo le do 5% skupne variance — najdemo le med prvim in ostalimi tremi faktorji.

Rezultate factorske analize lahko — v dveh letnem vzorcu 46 skupin — razlagamo na ta način, da določajo štiri dimenzije, po katerih se združbe medsebojno razlikujejo, ne da bi mogli značilnosti posameznih od dimenzij medsebojno povezovati. Tako med zajetimi 46 združbami ob-

¹³ Šelih, 1969.

¹¹ Razred sodne predobravnavanosti smo pojmovali v najširšem smislu, saj smo vanj vključili tudi predobravnavanost pri sodniku za prekrške.

¹² Te primerjave ostajajo zares le na ravni upravičenih domnev, ne pa statistično dokazanih sklepov zato, ker uporabljena metodologija in dostopni viri informacij niso omogočali korektnega statističnega preverjanja.

stajajo obsežnejše in manj obsežne združbe; združbe z večjim ali manjšim deležem predobravnavanih mladoletnikov; združbe s člani višjega ali nižjega socialnega porekla; ne da bi bilo mogoče na osnovi teh značilnosti sklepati o večji ali manjši intenzivnosti njihove kriminalne dejavnosti. Domnevamo lahko torej, da med temi značilnostmi posredujejo še neke druge značilnosti združb, njihovega članstva, njihovega ekološkega porekla ali česa drugega, ki pa jih v tej faktorski analizi nismo upoštevali.

Po pregledu odnosov med značilnostmi opisa združb oziroma faktorske rešitve je mogoče kot pomembnejše navesti še dejstvo, da je predhodna ožigosanost združbe (delež predobravnavanih članov) pomembno povezana s trajanjem kriminalne dejavnosti združbe. Zaradi daljšega trajanja združevanja »povratniške« združbe seveda izvršijo tudi več dejanj, vendar ne pomembno več, kot jih povprečno izvrši »nepovratniška« združba, ki se kriminalno udeležuje enak čas.

Strukturiranje združb in vlog njihovega članstva

Problem sestava skupine v najširšem pomenu zajema vprašanja obstoja in narave odnosov med člani skupine, med skupino in zunanjim okoljem, vprašanja določenosti in razmejljivosti skupine itd. Pri raziskovanju skupin gre za opazovanje posamičnih analitičnih elementov skupin, kot so pojav medsebojne privlačnosti članov, obstoj skupnih ciljev, skupinske norme in pravila, diferenciacija vlog članov v skupini (strukturiranje skupine v ožjem pomenu), razvojnost skupine (s pripadajočo skupinsko zgodovino, »mitologijo«, bodočimi pričakovanji in delovanjem), izmenjave in ravnotežja, k se ustvarjajo med skupino in okoljem in drugi.

Pri raziskovanju mladoletniških prestopniških združb (kot enote, tvorjene na osnovi podatkov v ovadbi in sodnem spisu) se zastavlja vprašanje, ali narava odnosov med mladoletniki, ki so obravnavani v skupnem sodnem spisu, ustreza odnosom, ki jih predpostavlja pojem skupine. Torej: ali so mladoletniki res le v izvršitvi kaznivega dejanja slučajno združeni posamezniki; ali so morda kazniva dejanja del njihove skupinske, povezane, motivirane, dogovorjene dejavnosti; ali pa je njihova skupina (kot razmeroma trdna in trajna tvorba) morda celo organizirana predvsem zaradi izvrševanja kaznivih dejanj?

Pogovori z mladoletniki iz različnih združb so pokazali na zelo različno naravo odnosov s sotorilci: nekateri mladoletniki so potrdili, da so sotorilci iz sodnega spisa njihova vsakdanja družba za preživljanje prostega časa; drugi so sotorilce poznali, vendar so trdili, da z njimi preživijo zelo malo ali nič prostega časa oziroma da jih z njimi nič ne družijo; tretji kakšnega od svojih sotorilcev sploh niso mogli spoznati; pri mnogih pa smo lahko opazovali — v odnosu do različnih mladoletnikov — različen odnos.

Med mladoletniki, ki so potrdili, da s svojimi sotorilci preživljajo del svojega časa skupaj, smo našli ene, ki so kljub temu dejstvu svojim sotorilcem odrekli vlogo prijateljev oziroma zanikali obstoj medsebojne navezanosti, skupnih interesov ali želje po skupnih dejavnostih; ter druge, ki so potrdili, da so njihovi sotorilci tudi njihovi boljši ali slabši prijatelji. V pogovoru z več mladoletniki iz iste združbe je bilo mogoče posamične izjave tudi primerjati z izjavami drugih članov ter se tako prepričati o njihovi medosebni veljavnosti.

Samo spraševanje po mladoletnikovi družbi je pri zelo velikem delu mladoletnikov naletelo na nerazumevanje. Del tega nerazumevanja je mogoče pripisati dejstvu (kot se je kasneje v intervjujih pogosto izkazalo), da so mladoletniki mislili, da ima spraševalec v mislih stereotipno podobo o kakšni skrivni bratovščini, ki naj bi bila povezana in odkrita s kaznivim dejanjem. S tako podobo se večinoma niso strinjali. Drugi del tega nerazumevanja pa smo začeli kmalu pripisovati dejstvu, da imajo mladoletniki po več »družb«, da se srečujejo z več vrstniki tudi na več zbirnih točkah, ali v več časovnih terminih ter da je za marsikoga misel, da bi moral imeti eno družbo, življenjsko nerazumljiva in neresnična. Nadaljnji pogovor je praviloma pokazal, da pa vse različne vrstnike, s katerimi se mladoletnik videva, le družijo neke skupne značilnosti, zaradi katerih je včasih mogoče o njih govoriti kot o skupini v najširšem smislu te besede.

V splošnem nas je presenetila odsotnost trdno strukturiranih in močneje povezanih skupin, ki bi kazale različne znake notranje privlačnosti in razločevanja od okolja. Po drugi strani nas je presenetil tudi obstoj različnih oblik neformalnih povezav, stičnosti, znanstva in drugih oblik, preko katerih so bili nekateri člani sosednjih in tudi oddaljenih združb povezani v nekakšno mrežo. Tega izraza tu ne uporabljamo niti v smislu organizirane povezave niti v smislu ka-

korkoli določenih, formaliziranih, utrjenih stikov med mladoletniki, temveč bolj v smislu življenja v enakih ali podobnih razmerah, kar je povzročilo podobne interese in dejavnosti, obiskovanje istih točk, pa tudi lažje sporazumevanje znotraj podobnih skupin.

Izkazalo se je torej, da gre pri obravnavanih združbah za zelo različne odnose med mladoletniki oziroma za različne vrste skupin. Združbe bi lahko razvrstili na kontinuumu od pretežno slučajnih združenj do združb, ki bi bile glede na svoje prostorske, časovne, dejavnostne, vrednostne in druge značilnosti v večji meri predvidljive in omejene; od združb, ki ne pomenijo skoraj nikakršnega medsebojnega povezovanja in sovplivanja med člani, do skupin, ki vključujejo opazne medsebojne povezanosti.

Med 46 združbami smo za spoznavanje notranjega strukturiranja skupinskih vlog poiskali takšne, ki se najbolj približujejo pojmu skupine. V ta namen smo izbrali takšne združbe, ki so vključevale vsaj pet članov, ki so se medsebojno poznali in se drug drugega v pogovoru navajali oziroma ki so se (pretežno) pojmovali kot člani iste skupine (znak takšnega pojmovanja je bil, če je mladoletnik menil, da drug član »spada k nam«, oziroma če je bilo mogoče potrditi razmeroma stalen in motiviran vzorec skupnega druženja). Našli smo šest takih skupin, za katere so zgoraj opisani pogoji veljali v največji možni meri (čeprav ne popolnoma).

S člani teh združb (ki so v največji možni meri ustrezale predstavi vsaj delno strukturirane skupine) smo se pogovarjali o načinu njihovega druženja in o posebnostih skupinskega sodelovanja vsakega od njih ter jih anketirali o značilnih vedenjih vsakega od članov združbe. Pogovor je pokazal, da pri nobeni od teh združb ni mogoče govoriti o trdneje strukturirani skupini, ki bi imela tudi zunanje značilnosti, kot so skupinsko ime, trdno določeno članstvo, formalizirana pravila ali vsaj zavest o obstoju kakih posebnih pravil ali ritualov, splošno sprejeti in hkrati posebni skupinski znaki in podobno. Vse te skupine pa so se vsaj v grobem opredeljevale po teritorialnem načelu oziroma po načelu običajnega shajališča, ki je tudi določal vsakokratno članstvo. Takšna shajališča so bila običajno športni parki ali dvorišče. Član skupine je bil vsak, ki se je tam znašel in ki je tam razvijal zamisli o trenutnih skupinskih ciljih oziroma soorganiziral dejavnosti (odhod v kino, izlet itd.). Na takšnih shajališčih se je sčasoma izoblikovala nekakšna

hierarhija članstva, ki je imela še največ zveze s pogostnostjo posameznikove prisotnosti na zbirnem mestu. Znotraj tega najširšega okvira skupnega shajališča so nastajale tesnejše prijateljske vezi, ki so mladoletnike povezovale v manjše klike dvojic ali trojic, ki so se pogosteje ukvarjale z različnimi dejavnostmi mimo ostalih članov skupine.

Odgovore na anketo o značilnem vedenju posameznih članov smo analizirali s pomočjo hierarhične cluster analize, ki naj bi pokazala na značilne sklope podobnih vedenj v skupini in na odnose med njimi. Analiza je pokazala, da je mogoče najsplošnejše opaziti razlikovanje med položaji v skupini, ki jih opredeljujeta dve skrajni točki:

— višji položaj v skupini, pozitivna upoštevanost, priljubljenost, sprejetost, vodstvo in

— nižji položaj v skupini, negativna upoštevanost, nepriljubljenost, obrobnost, konfliktnost in pasivnost.

Drugi negativni sklop vedenj je združeval tako pasivno obrobnost in nekonfliktno teženje iz skupine kot tudi elemente konfliktnega odnosa s skupino, vloge grešnega kozla in tarče posmeha. Pozitivni pol pa je združeval elemente vodstvenega vedenja in položaja z elementi povprečne in neodstopajoče priljubljenosti in sprejetosti.

Skladno s tem, da odgovori niso potrdili obstoja trdneje strukturiranih skupin z razločnimi mejami, tudi niso pokazali na obstoj značilnejših elementov avtokratskega vodenja, avtoritete moči, prisilnega novačenja in podobnega kot sistematičnega oziroma tvornejšega načela strukturiranja skupine. Seveda so ti elementi nastopali tako v odnosih med posamezniki kot tudi med sosednjimi skupinami, vendar pa so ostajali občasni in niso opazneje vplivali na oblikovanje skupin.

Primerjava članov z višjim in nižjim položajem v združbah je pokazala na nekatere razlike. Člani z višjim položajem so bili predvsem nekoliko starejši (mejno statistično pomembno), izrečen jim je bil »strožji« vzgojni ukrep (mejno statistično pomembno), nestatistično pomembno pa so ti člani bili ovajeni tudi kot storilci več kaznivih dejanj oziroma z dalj časa trajajočo kriminalno dejavnostjo (ne da bi v večji meri kazali značilnost sodne predobravnavanosti). Za člane z višjim položajem v združbah so bile značilne tudi nekatere neugodnejše osebnostne poteze.

Predlog tipologije združb

Med zbiranjem objektivnih podatkov o združbah ter med pogovarjanjem s člani mladoletniških združb je postalo jasno, da se 46 združb med seboj močno razlikuje, da gre za različno naravo odnosov med njihovimi člani oziroma da gre za različne vrste skupin. Pokazalo se je, da je v njihovi kar največji raznolikosti vsem skupna značilnost edino obravnavanje s strani ustanov formalnega družbenega nadzorstva, vendar da tudi to dejstvo mladoletniki — zaradi svojega raznolikega življenjskega položaja — različno sprejemajo in ima na njihov nadaljnji razvoj (razvoj združb in posameznikov) različen vpliv in posledice. Zato se je pokazala potreba, da bi združbe razvrščali v skupine, ki bi združevale podobne združbe in omogočale primerjave med skupinami.

Predlog tipologije združb oziroma postopek razvrščanja združb v posamezne razrede je potekal na ta način, da smo po zbranih podatkih iz sodnega spisa in po opravljenih intervjujih z mladoletniki primerjali celovit vtis o posameznih združbah, ter na kontinuumu razvrščanja povečevali oddaljenost med opazno različnimi združbami, med opazno podobnimi združbami pa oddaljenost zmanjševali. Pri ocenjevanju podobnosti ali različnosti združb smo bili najbolj pozorni na nastanek in razvoj združb, na naravo odnosov med člani, odnos med združbo in širšim okoljem; velikost združbe, njeno trajnost in vpliv na člana. Izkazalo se je, da je večina teh meril v zvezi z merilom stopnje strukturiranosti združbe, zato smo razrede v predlogu tipologije tudi najbolj grobo poimenovali v skladu s tem merilom. Poimenovanje razredov združb, njihovo število ter število njihovih članov vsebuje tabela 1.

Skupinsko-dinamsko najbolj enostavne so združbe iz 1. razreda. Pri njih gre za enkratna dejanja ali pa za malo število zelo podobnih ali enakih dejanj, ponovljenih v kratkem času. Situacijska narava dejanj se kaže v tem, da se predmet kaznivega dejanja (sredstvo, s katerim se dejanje stori ali ki je predmet dejavnosti mladoletnikov) resnično slučajno pojavi v neposredni bližini mladoletnikov. Kaznivo dejanje zato od njih zahteva kar najmanj dejavnosti (tako fizične kot psihične — postopkov moralnega nevtraliziranja dejanja) in se zgodi brez predpriprav, razmeroma hitro. Pri psihičnih okoliščinah dejanja je opaziti spontanost in neposredno posnemanje kot pogoja takih dejanj. Vsi omenjeni pogoji in značilnosti določajo tudi sestavo takih

Tabela 1: Razporeditev združb glede na stopnjo in pogoje njihovega strukturiranja¹⁴

Vrsta združbe	Število združb:	Število mladolet., ki so v teh združbah sodno obravnavani
1. Slučajne, nestrukturirane združbe:		
1.1. slučajne »dvoriščne« združbe, sestavljene iz občasnih znancev, prijateljev, sorodnikov; dejanja so enkratna, situacijsko pogojena; izvršena v prostem času; sestava članstva združbe je značilno heterogena; običajno v starejših predelih mesta;	4	18
1.2. združbe mladoletnikov, ki se združujejo ob enkratnem dejanju ali pa ob seriji ponovljivih dejanj, ki pa se ne poznajo iz neformalnih krogov, temveč so se spoznali v internatu, skupnem delovnem mestu na praksi; dejanja so izrazito situacijske narave, pogosto v skupnem delovnem ali bivalnem okolju.	4	15
	8	33
2. delno strukturirane razpršeno organizirane, široke in ohlapne skupine; mreže podskupin, klik; združba kot razmeroma celovit in trajen način življenja v določljivem območju;		
2.1. v novih naseljih, z nedavno priseljenimi prebivalci, ki se od prej ne poznajo; ekološko razmeroma strogo omejena in gosto naseljena območja; bolj kot ne na obrobju Ljubljane;	9	45
2.2. V starejših, redkeje naseljenih predelih Ljubljane, mejcih na vaško okolje; bivša barakarska območja, stari »proletarski« predeli mesta;	4	41
2.3. bližje središču mesta v staro naseljenih predelih, brez ostrih ekoloških razmejitev.	2	14
	15	100
3. Razmeroma trajne in določljive, deloma strukturirane združbe:		
3.1. majhne, močno povezane klike prijateljev, ki se že dolgo poznajo;	2	6
3.2. združbe sodnih povratnikov ali drugače ožigosanih mladoletnikov (sošolci iz posebne šole). Druženje je dolgotrajnejše, bližina stanovanja je le delno pomembna, izrazita je razpršenost delovanja in neodvisnost od vrste mestnega predela.	4	16
	6	22
SKUPAJ:	29	155

¹⁴ Skupno število v tabeli prikazanih združb je le 29, ker smo le o toliko združbah zbrali zadovoljivo število podatkov tako iz sodnega spisa kot na osnovi intervjujev.

združb; ker so dejanja spontana in ker je predmet dejanja tako rekoč »pred nosom«, se pri njihovem izvrševanju zbirajo razmeroma heterogene skupine mladoletnikov, ki so takrat slučajno prisotni na kraju dejanja. Samo kaznivo dejanje običajno zaradi slučajnosti dogodka ne prinaša dolgoročnih koristi (niti materialnih niti socialnih), ampak je vsa motivacija storilcev izčrpana oziroma uresničena že v samem dejanju.

Združbe iz 2. razreda se od ostalih razlikujejo po praviloma večjem obsegu, vendar ohlapnem in šibkem strukturiranju. Izraz »združba« se nam je zdel ravno za te vrste skupin mladoletnikov najmanj ustrezen, saj ni ustrezal niti pomenu določljivega obsega članstva niti pomenu slučajnosti »združbe«. Grupacije mladoletnikov iz razreda 2 smo pogosteje poimenovali kot »mreže«, sisteme znanstev in klik ali »razpršene kroge druženja in sovplivanja«.

Vsi ti izrazi kažejo opažanje, da se pri kaznivih dejanjih te vrste pojavljajo mladoletniki v najrazličnejših kombinacijah, da v intervjujih navajajo določene mladoletnike kot člane svoje skupine, vendar se družijo tudi z mladoletniki iz drugih klik in vse to po nekih na videz slučajnih vzorcih, ki so določeni le s širšo pripadnostjo določenemu območju. Med mladoletniki v sklenjenem okolju se vzpostavljajo nekake mreže odnosov, pri katerih so meje med posameznimi sektorji šibke in razmeroma prehodne. Primer takšne formacije mladoletnikov kaže — skozi prizmo obravnavanosti v sodnih spisih — tabela 2.

Za združbe te vrste je bil značilen obstoj več manjših prijateljskih klik, ki so z ozirom na poseben poudarek analize (kriminalno dejavnost) nastopale kot nekake osrednje klike, s katere člani so se drugi mladostniki povezovali tako v izvajanju kaznivih dejanj kot pri drugih oblikah preživljanja prostega časa. V pogovorih je kot značilno izpadlo dejstvo, da se »obrobni« mladoletniki med seboj le delno poznajo, da imajo praviloma tudi še druge prijateljske družbe, da pa vsi bolj ali manj poznajo središčne člane. S temi središnimi člani so tudi povezovali kraj zbiranja in jim priznavali določen vpliv na oblikovanje skupinske dejavnosti, ne da bi se s skupino v večji meri identificirali oziroma ne da bi tem članom priznavali kako nedvoumno vodstveno vlogo. Središčni člani pa so pogosto govorili o velikem številu fantov, ki naj bi nekako pripadali njihovi skupini, ne da bi jih znali povsem točno naštet.

Posebnost pri združbah iz 2. razreda je bilo pogosto navajanje teritorialnosti kot enega od (redkih) znakov razločevanja združbe. Članstvo združbe se je praviloma identificiralo z navajanjem določenega zbirališča. Čas in namembnost zbiranja sta bila skoraj povsem nedoločena in pomen zbiranja na teh zbirališčih bi morda še najustreznejše izrazili s frazami »preganjanje dolgcajta« ali pa »visenje«.

Poudarjena subjektivna pomembnost teritorija, pa tudi objektivni pokazatelji pomena fizičnega (lokalnega) okolja (razmeroma ostra lokalna omejenost tako bivanja kot tudi kaznivega delovanja mladoletnikov) so nas navedli k ločevanju vrste mestnega predela, iz katerega so združbe izvirale. Največ tovrstnih združb smo našli v novozgrajenih in novonaseljenih soseskah, za katere je bila značilna razmeroma velika gostota naselitve, raznolika sestava prebivalstva, odsotnost skupnostne tradicije v medsebojnih odnosih in načinih preživljanja prostega časa.

Tabela 2: Prikaz sestave in medsebojnega prepletanja članstva petih sodno obravnavanih združb

Člani združbe	1.	2.	3.	4.	5.	Skupaj
A	x		x	x		3
B	x	x	x			3
C	x				x	2
D	x ^a	x				2 (1)
E	x					1
F	x					1
G	x					1
H	x					1
I	x					1
J		x	x			2
K		x				1
L		x				1
M			x			1
N			x			1
O			x			1
Ž ₁				x ^b		1
Ž ₂				x ^b		1
P					x	1
R					x	1
Skupaj	9 (8)	5	6	3	3	

a — član D je bil v času dejanj iz tega spisa še otrok.
b — to sta dve dekleti, ki skupaj z mladoletnikom A predstavljata eno od dveh splošno mešanih združb v dvoletnem vzorcu združb.

sa (deloma zaradi slabše urbanistične ureditve deloma zaradi kulturne različenosti prebivalstva) in podobne značilnosti. Zaradi teh značilnosti in iz njih izvirajočih problemov mladoletnikov, smo ravno pri združbah te vrste v največji meri opazovali motivacijo druženja, ki je ne moremo povezovati niti z (materialno) instrumentalnimi težnjami niti s posebnimi težnjami, ki bi izvirale iz problemov ožigosanosti, temveč s težnjo po »socialni ureditvi« (kot individualni in skupinski, miselni in čustveni dejavnosti) novo nastale skupnosti, po iskanju lastne vloge in identitete v tem okolju oziroma s težnjo po lastnem razločevanju od sosednjih (prostorskih, socialnih in drugih) skupin. Zdi se, da je povečano pojavljanje takih teženj oziroma stopnja njihove zunanje pogojenosti v največji meri prispevala k temu, da je narava omenjenih mrež mladoletnikov prehajala vsebino pojma »združbe« in se približevala vsebini pojma »subkulture« (posredovane skozi psihosocialne značilnosti posebneega urbanega okolja).

V 3. razred smo uvrstili združbe, za katere je bila značilna večja trajnost druženja, določljivost članstva ter (na videz) močnejša notranja povezanost med člani. Razred 3.1. vsem trem zgornjim značilnostim ustreza. Take združbe so bile pravzaprav izredno tesne, trajne in — s stališča medosebnega vpliva — intenzivne male klike prijateljev. Kaznivih dejanj teh združb nismo mogli povezovati s siceršnjo vzgojno ali socialno ogroženostjo mladoletnikov, temveč smo jih pripisovali posebnemu sovpadanju osebnih težav razvojnega obdobja, odsotnosti družbenega nadzora ter kriminalnih priložnosti v okolju.

Z ozirom na možnosti razvoja kriminalnih karier oziroma povratništva so najbolj relevantne združbe razreda 3.2. V njih so bili skoraj vsi ali vsi člani sodni povratniki (ali drugače ogroženi, ožigosani mladoletniki), njihovo druženje je bilo trajnejše ter njihovi stiki stalnejši. Kljub vsem tem značilnostmi pa v takih združbah nismo našli močnejše notranje povezanosti in solidarnosti. Posamezni člani takih združb so se praviloma zavedali, da ostali pomenijo zanje »slabo družbo«, oziroma so trdili, da jih nimajo radi, da bi se raje družili s kom drugim in podobno. Na osnovi izkušenj ostalim članom pripisujejo tudi le malo »kriminalne solidarnosti« in zaupanja, čeprav so se pogosto spoznali ravno preko izvrševanja kaznivih dejanj. Kljub dolgotrajnosti druženja so ti mladoletniki v združbo prenesli le malo ali nič življenjskih pričakovanj in so jo pojmovali kot povsemčasno.

Njihovo druženje se je obnavljalo po nekakem »usodnem« vzorcu. Kamorkoli so prišli, so tam našli ravno svojo »slabo družbo«. Dobili smo vtis, kot da gre pri teh mladoletnikih — kljub njihovi večji prostorski in časovni gibljivosti (ki je posledica slabšega družbenega nadzora) — za razmeroma največjo družbeno omejenost in prikrajšanost, ki se je kazala tudi na drugih ravneh osebnostnega delovanja. Te skupine so se v največji meri približevale vsebini pojma »usodnostna skupina«, kot jo je opisal Wilfert.¹⁵ Za take skupine je značilno objektivno in subjektivno zoževanje miselnega, vedenjskega in družbenega sveta, ob čemer je razumljiv tudi mladoletnikov »usodnosten« pogled nase, na svoje »prijatelje« in svoja kazniva dejanja.

Povzetek in sklep

Analiza značilnosti 46 mladoletniških združb, ki so bile v dveletnem obdobju obravnavane na ljubljanskem sodišču, je pokazala predvsem na njihovo veliko raznolikost. Med pomembnejšimi skupnimi značilnostmi združb lahko navedemo predvsem dejstvo, da so praviloma le malo strukturirane, da se glede na vrste izvršenih kaznivih dejanj ne razlikujejo od ostalega mladoletniškega prestopništva ter da so člani združb v povprečju mlajši od mladoletnih storilcev, ki kaznivih dejanj ne izvajajo v združbah.

Razmeroma veliko združb pomeni enkratno, glede na namen slučajno združevanje mladoletnikov. Največji del združb in obravnavanih mladoletnikov pa se združuje v takšne medosebne odnose, ki smo jih poimenovali kot »mreže znanstev in klik« ali »razpršene kroge povezovanja«. Zanje je značilna teritorialna določenost in omejenost, ki omogoča sorazmerno trajnost teh mrež brez njihove strukturiranosti in celo mimo natančno določljivega in stalnega članstva. Obstoj takih mrež smo povezovali z značilnostmi določene vrste urbanega okolja, ki omogoča in morda celo spodbuja nastanek in ohranjanje takih odnosov med mladoletniki. Predpostavljamo, da članstvo v takih združbah pomeni za posameznika vsaj delen in začenšen poskus razreševanja problemov, ki jih v posebno izraženi obliki doživlja ob bivanju v takem okolju.

V vzorcu smo našli le malo trajnejših, glede na članstvo stabilnejših in tesneje povezanih združb. Z ozirom na možnost kriminalnega po-

¹⁵ Wilfert, 1962.

vratništva oziroma oblikovanja kriminalnih karier so najpomembnejše združbe povratnikov. Kljub njihovi trajnosti (trajanje sodelovanja v združbi je najmočnejše povezano z dejstvom predhodne sodne obravnavanosti) pa smo našli v odnosih med člani le malo skupinske povezanosti. Podoba takih združb ustreza vsebini pojma »usodnostne skupine«, ki predpostavlja zoževanje družbenega življenjskega prostora (posledično in hkrati pa tudi duševnega delovanja) oziroma ki implicira pretežno neprostovoljno združevanje v odsotnosti drugačnih stvarnih življenjskih možnosti.

Ugotovitve o sestavi sodno obravnavanih mladoletniških prestopniških združb v Ljubljani navajajo na pomembnost okolja družbenega uresničevanja prestopništva. Pri tem pa okolje ne nastopa le kot oblikovalec take ali drugačne (prestopniške, disocialne) osebnosti, temveč mor-da še bolj kot strukturiranje aktualnih posamez-

nikovih in skupinskih usmeritev in konfliktnih položajev, kot okolje pritiskov in možnosti, ki omogoča in vzdržuje tako medosebno zadovoljevanje osebnih teženj, ki se v enem svojem delu kaže kot družbeno odklonsko.

LITERATURA

1. Ivanuš, M., idr.: Družčina mladoletnih delinkventov z Jesenic. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, 10 (1959) 2, s. 39.
2. Patrick, A.: *Glasgow gang observed*. London, Eyre Methuen, 1973, 256 s.
3. Sveri, K.: Group activity. V: *Scandinavian studies in criminology*. Edited by K. O. Christiansen. London, Tavistock, 1965, s. 175—1986.
4. Šelih A.: *Nekateri problemi mladoletniških združb*, Ljubljana, Inštitut za kriminologijo, 1968, 137 s.
5. Todorović, A.: *Sociologija maloletniške bande*. Novi Sad, Radnički univerzitet »Radivoj Čimpanov« 1973, 216 s.
6. Wilfert, O.: *Skupina in okolje*. Referat na posvetovanju A. I. E. J. I.; Dunaj 1962. Tipkopis.

UDC 343.915:343.974

Juvenile Delinquent Gangs and Their Structure

Dekleva, Bojan, M. A. Higher Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

The purpose of this article is to present—partly analytically, partly illustratively—the structure of juvenile delinquent gangs which were processed during a two-year span by the court in Ljubljana. Analysis of court files data and interviews with juveniles indicated that gangs were only slightly structured. A proposed typology classifies these gangs into three groups, according to the nature of the relations ruling inside a particular gang and according to the nature of the relationship between

the gang and its environment. The most frequent is a kind of gang which may be described as »a net of acquaintances and cliques« or »dispersed circles of connection«. In the present article the phenomenon of gang formation is ascribed to the existence of special urbanized areas, while the function of such gangs is explained as an attempt at solving specific personal problems, arising from life in these urbanized areas.